

Kunst van Lezen
monitor
nulmeting 2009

Kunst van Lezen
monitor
nulmeting 2009

Kees Broekhof
Sandra Beekhoven
Anton Nijssen

mei 2009

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Samenvatting	4
1. Het programma Kunst van Lezen.....	6
1.1. Boekstart.....	6
1.2. Ondersteuning taal- en leesonderwijs.....	7
1.3. Cultuurhistorische canon	7
1.4. Netwerken leesbevordering	8
2. Inrichting van de monitor	10
2.1. De (ontwikkeling in de) input van het programma.....	10
2.2. Ontwikkeling en inrichting van het programma.....	10
2.3. De uitvoeringsactiviteiten.....	10
2.4. De directe output van het programma	12
2.5. Het bereik van het programma	13
3. Resultaten van de nulmeting	14
3.1 Boekstart.....	14
3.2 Ondersteuning taal- en leesonderwijs.....	20
3.3 Cultuurhistorische canon	26
3.4 Netwerken leesbevordering	28
4. Vervolgmetingen	32
Bijlagen.....	38

Inleiding

Met het programma Kunst van Lezen wil het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een impuls geven aan het lezen door kinderen en jongeren en aan de opbrengst van het taalonderwijs. Het programma wordt opgebouwd en aangestuurd door de Stichting Lezen en de Vereniging van Openbare Bibliotheken, die hiervoor gezamenlijk een projectcoördinator hebben aangesteld. Het programma loopt tot en met 2011. Tot die tijd is ongeveer 9 miljoen euro voor het programma beschikbaar.

Om de Tweede Kamer goed te kunnen informeren, om de opbouw en uitvoering van het programma goed te kunnen volgen en om effectiviteit te kunnen vaststellen, is een monitor 'leesbevordering Kunst van Lezen' ingericht. De voorliggende rapportage doet verslag van de nulmeting in het kader van deze monitor. In deze rapportage gaan we in op de inhoud van het programma Kunst van Lezen, de opzet van de monitor en de resultaten van de nulmeting.

Samenvatting

Het programma Kunst van Lezen wil alle kinderen de mogelijkheid bieden om kennis te maken met ‘de waarde en het plezier van lezen’. Daarnaast wil het programma het taalonderwijs helpen versterken. Kunst van Lezen bestaat uit drie deelprogramma’s:

1. Boekstart, een Nederlandse variant van een succesvolle aanpak uit het Verenigd Koninkrijk waarbij gezinnen met een baby in contact worden gebracht met boeken en met de bibliotheek.
2. Ondersteuning door bibliotheken van taal- en leesonderwijs op de basisscholen; de beoogde scholen nemen reeds deel als ‘taalpilotschool’ aan een landelijk ondersteuningstraject ter versterking van het taalonderwijs.
3. Versterking van de cultuurhistorische canon met Nederlandstalige (jeugd)literatuur en (op termijn) klassieke literaire werken.

Daarnaast is er een ondersteunende programmalijn:

4. Vorming van een landelijk dekkend netwerk van regionale en lokale leesbevorderingsnetwerken.

De doelen in het projectplan Kunst van Lezen hebben vooral betrekking op de organisatorische inrichting en uitvoering van het programma. Daarom hebben we bij de nulmeting met name naar die aspecten gekeken: hoe komt het programma ‘van de grond’, hoe ziet de projectorganisatie eruit, hoe werken de betrokkenen samen? Daarnaast hebben we, waar mogelijk, gegevens verzameld over het bereik van het programma: hoeveel gemeenten, instellingen, ouders, kinderen nemen deel? Bij latere metingen zal vergelijking van deze gegevens laten zien hoe het programma zich ontwikkelt en hoe het wordt verspreid in Nederland. De gegevens zijn verzameld door projectdocumenten te analyseren en gesprekken te voeren met geselecteerde betrokkenen: de projectleider, de coördinatoren van de deelprogramma’s, bibliothecarissen, schooldirecteuren en andere betrokkenen. In de bijlagen is een lijst met namen van geïnterviewden opgenomen.

Uit de nulmeting blijkt dat de belangrijkste doelen met betrekking tot de eerste invoeringsfase van het programma zijn gehaald. We vatten hieronder de opbrengsten per deelprogramma samen.

Boekstart wordt uitgevoerd door vijf bibliotheken in Brabant. De coördinerende instelling Cubiss heeft voor dit deelprogramma een sterke projectorganisatie ingericht. De bibliotheken werken samen met gemeenten en consultatiebureaus om de ouders van pasgeboren kinderen te stimuleren naar de bibliotheek te komen om een leespakket (het Boekstartkoffertje) in ontvangst te nemen. Er is promotiemateriaal ontwikkeld, er is een begin gemaakt met het verzenden van brieven naar ouders en er zijn pakketten uitgedeeld. Bibliotheekmedewerkers hebben een speciale cursus gevolgd over voorlezen met baby’s. Over het bereik van Boekstart waren ten tijde van de gegevensverzameling nog niet veel gegevens beschikbaar, omdat de uitvoering nog maar net van start was gegaan.

Het deelprogramma ‘ondersteuning taal- en leesonderwijs’ wordt, zoals beoogd, uitgevoerd door acht bibliotheken in vijf gebieden: Almere, Emmen, Heerlen, Utrecht (stad) en Zeeland.

Dit deelprogramma bereikt in de eerste fase 26 scholen met een totaal van ongeveer 4000 leerlingen. De bibliotheken hebben in overleg met de scholen (concept)plannen opgesteld ter versterking van het leesklimaat op school en hebben voor het vastleggen van de afspraken een overeenkomst opgesteld. Belangrijke onderdelen van alle plannen zijn: ondersteuning (part-time) door een bibliothecaris in de school, sanering van de boekencollectie en een aantrekkelijker presentatie van de collectie. De geïnterviewde scholen hebben hoge verwachtingen van de samenwerking, die voorheen veelal zeer beperkt was. Scholing van leerkrachten en bibliothecarissen was ten tijde van de gegevensverzameling in voorbereiding.

Voor de cultuurhistorische canon is de literatuurlijst bij de 50 vensters uitgebreid met circa 100 titelbeschrijvingen, die onder andere via www.entoen.nu en via www.leesplein.nl beschikbaar zijn. Er is een werkgroep ingericht, die zich bezighoudt met de permanente actualisering van de literatuurlijst. Voor de ontwikkeling van digitale boekenkisten bij de vensters is het basismateriaal beschikbaar.

Voor de totstandkoming van leesbevorderingsnetwerken is een (concept)brochuretekst voor bibliothecarissen opgesteld. De inventarisatie van netwerken in Brabant, Zeeland en Limburg is in voorbereiding en vier van de negen in te richten pilots zijn geselecteerd.

Naast deze opbrengsten brengt de nulmeting ook onderwerpen in beeld die nog niet zo goed uit de verf komen. Bij Boekstart is bijvoorbeeld de rol van de consultatiebureaus nog beperkt en verloopt de samenwerking tussen bibliotheken en gemeenten niet overal soepel. Bij het deelprogramma 'ondersteuning taal- en leesonderwijs' kan de kwaliteit van de lokale plannen van de pilotbibliotheken verbeterd worden, kunnen de plannen meer aandacht besteden aan nieuwe media en beter aansluiten op de prioriteiten van de taalpilotscholen. Ook is het onderdeel 'leesvolgsysteem' nog niet overal goed uitgewerkt, waardoor het (nog) niet mogelijk is om het leengedrag van de leerlingen goed in kaart te brengen. Bij de cultuurhistorische canon zullen de volgende stappen zich moeten richten op de ontwikkeling van digitale leskisten en het breder bekend maken van de canon-literatuurlijst onder bibliotheken, opdat de betreffende boeken ruim beschikbaar komen voor leerlingen. Ook is het belangrijk om te kunnen vaststellen hoeveel bezoekers www.leesplein.nl gebruiken als kanaal naar de titelbeschrijvingen van de canon. De ontwikkeling van nieuwe leesbevorderingsnetwerken en de versterking van bestaande netwerken is nog in de fase van voorbereiding. In de komende periode zal de stap van voorbereiding naar daadwerkelijke uitvoering veel aandacht vragen.

Tot slot

Het doel van de monitor is de ontwikkeling van de invoering van Kunst van Lezen te volgen. Deze rapportage schetst een beeld van de eerste fase van invoering. Hoewel ten tijde van de meting nog niet alle gevraagde kengetallen beschikbaar waren, tonen de hier gepresenteerde kwalitatieve en kwantitatieve gegevens dat het programma op vrijwel alle onderdelen een goede start heeft gemaakt en dat er een sterke basis ligt voor verdere ontwikkeling en uitbreiding. Vervolgmetingen zullen laten zien hoe die ontwikkelingen vorm krijgen. Een voorstel voor de inrichting van de vervolgmetingen is opgenomen in het laatste hoofdstuk van deze rapportage.

1. Het programma Kunst van Lezen

In 2008 heeft het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het programma 'leesbevordering Kunst van Lezen' geïnitieerd.¹ Het doel van het programma is om de mogelijkheid te vergroten dat elk kind kennismaakt met 'de waarde en het plezier van lezen'. Het programma is onderdeel van het tienpuntenplan Cultuurparticipatie en is in die zin cultuurbeleid. Het programma beoogt echter ook bij te dragen aan een verbetering van het taalonderwijs. Leesonderwijs en leesbevordering liggen, aldus de Ministeriële nota, in elkaars verlengde. In dit nieuwe programma komt deze samenhang tot uitdrukking.

Kunst van Lezen bestaat uit drie deelprogramma's:

1. Boekstart, een Nederlandse variant van een succesvolle aanpak uit het Verenigd Koninkrijk voor gezinnen met jonge kinderen.
2. Ondersteuning door bibliotheken van taal- en leesonderwijs op de basisschool (op zogenoemde 'taalpilotscholen').
3. Versterking van de cultuurhistorische canon met Nederlandstalige (jeugd)literatuur en (op termijn) klassieke literaire werken.

Daarnaast is er een ondersteunende programmalijn:

4. Vorming van een landelijk dekkend netwerk van regionale en lokale leesbevorderingsnetwerken.

Hieronder geven we een beknopte beschrijving van elk van deze onderdelen.

1.1. Boekstart

Bookstart is een Brits initiatief, dat ervoor zorgt dat jonge kinderen en hun ouders met verhalen en gedichten in aanraking komen. Op drie verschillende momenten in de eerste levensjaren van de kinderen worden pakketten uitgedeeld met boeken, (voor)leestips, informatie over het belang van lezen en een uitnodiging voor een bezoek aan de openbare bibliotheek. *Bookstart* is gestart in 1992 en is in gebruik in het Verenigd Koninkrijk, andere landen van het Gemenebest en daarbuiten (www.bookstart.org.uk). Uit (longitudinaal) onderzoek blijkt dat de aanpak een positief effect heeft op boekaanschaf, tijd besteed aan voorlezen, gebruik van de openbare bibliotheek en scores op taaltoetsen.

In de Nederlandse variant ligt de nadruk niet op het aanbod van materialen, maar op activering van de rol van bibliotheken en consultatiebureaus, waarbij sprake is van mediaondersteuning (Z@ppelin). Boekstart is begonnen met een proef, gericht op baby's in het eerste levensjaar. De proef is begonnen in vier basisbibliotheken in Noord-Brabant en wordt uitgevoerd door de Provinciale Service Organisatie Cubiss. In de loop van 2009 wordt het programma uitgebreid naar andere provincies en één grote stad. Het is de bedoeling dat Boekstart in 2010 in heel Nederland wordt ingevoerd.

Als criteria voor succes van Boekstart worden genoemd:

¹ Zie *Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2008, 31.200 VIII, nr. 161*

- voldoende actieve steun bij bibliotheken, consultatiebureaus, gemeenten en andere relevante, lokale partijen
- positieve receptie bij ouders van baby's
- toenemend gebruik van de bibliotheek door Boekstartouders

1.2. Ondersteuning taal- en leesonderwijs

Dit onderdeel sluit aan bij de bestaande pilots Taalbeleid Onderwijsachterstanden 2007–2010, waarbij enkele honderden scholen zijn betrokken. Deze 'taalpilotscholen' worden intensief begeleid bij het versterken van hun taalonderwijs, waarbij de scholen in overleg met de begeleiders kiezen voor inhoudelijke prioriteiten in de aanpak (bijvoorbeeld 'technisch lezen', 'woordenschat', 'begrijpend lezen'). Binnen 'ondersteuning taal- en leesonderwijs' in het kader van Kunst van Lezen ontvangen bibliotheken middelen om deze scholen te ondersteunen door leesgedrag en leesprestaties van leerlingen te stimuleren.

Als eerste stap zijn 'pilots binnen de pilots' opgezet. Er is voor gekozen om in vijf van de bestaande pilots aan het werk te gaan, te weten: Almere, Emmen, Heerlen, Utrecht (stad) en de provincie Zeeland. In elk van deze gebieden zijn maximaal 6 scholen geselecteerd. De bedoeling is om in de loop van 2009 met vijf nieuwe pilotgebieden te starten. In de bijlage is een lijst opgenomen van scholen die deelnemen aan de eerste tranche.

Het deelprogramma dient te leiden tot een overdraagbare aanpak voor het realiseren van een dienstenpakket dat ten minste de volgende elementen bevat:

- menskracht vanuit de bibliotheek (hieronder valt fysieke aanwezigheid van een bibliothecaris in de school)
- collectie gericht op de doelgroep (een actuele en zichtbare boekencollectie)
- aantrekkelijke presentatie van de collectie (frontaal, op school en/of in de bibliotheek)
- promotionele ondersteuning van lezen m.b.v. een beloningssysteem voor leerlingen
- registratie van bezoekgedrag en leengedrag van leerlingen

De aanpak moet overdraagbaar zijn, maar hoeft niet uniform te zijn voor de verschillende locaties. Wel zijn er uitgangspunten en richtlijnen gegeven, bijvoorbeeld dat betere toepassing van bestaande dienstverlening de voorkeur geniet boven het ontwikkelen van nieuwe (en vaak kostbare) diensten.

1.3. Cultuurhistorische canon

Dit deelprogramma gaat om een nationaal project. De Stichting entoen.nu heeft ervoor zorg gedragen dat de 50 vensters van het cultuurhistorisch canon van de Commissie Van Oostrom in woord en beeld worden gepresenteerd (www.entoen.nu). Een aantal partijen draagt in dit deelprogramma zorg voor de toegankelijkheid van literair materiaal in het kader van deze vensters. Het gaat om de selectie en presentatie, en permanente actualisering hiervan, van titels. Deze boeken worden digitaal ontsloten via www.leesplein.nl en in het najaar van 2009 wordt deze 'canonlijst' landelijk geïntroduceerd.

Doelen:

- Een werkgroep instellen om een definitieve lijst vast te stellen.

- Zorg dragen voor de beschikbaarheid van de boeken in bibliotheekcollecties en een aantrekkelijke presentatie ervan binnen bibliotheken en scholen.
- Zorg dragen voor een goede beschikbaarheid van de lijst (digitaal) voor scholen met ingang van schooljaar 2009-2010.
- Ontwikkelen van digitale leskisten bij de vensters van de canon.
- Introductie canon voorleeswedstrijd voor docenten, vanaf schooljaar 2009-2010.
- ‘Grootse aftrap’ najaar 2009, om de canon breed onder de aandacht te brengen.

1.4. Netwerken leesbevordering

Netwerken leesbevordering kunnen de bovenstaande deelprogramma's ondersteunen. Mogelijke netwerkpartners zijn consultatiebureaus, kinderdagverblijven, peuterspeelzalen, scholen, media, culturele instellingen en welzijnsorganisaties. Er bestaat reeds ervaring met dergelijke lokale en regionale netwerken, met name in de provincies Drenthe, Friesland en Groningen. Daar is een overdrachtsmodel ontwikkeld en een vragenlijst om de kwaliteit van netwerken in kaart te brengen. In Noord-Brabant zijn lokale netwerken actief die ondersteuning bieden aan projecten in het kader van de doorlopende leeslijn, ontwikkeld door Cubiss.

Doel van deze ondersteunende programmalijn is om de strategische positie van lokale netwerken te versterken (de meeste bevinden zich op operationeel niveau en zijn niet opgenomen in het gemeentelijk beleid) en succesvolle netwerkmodellen landelijk uit te rollen.

Doelen voor 2008:

- Een onderzoeksprogramma rond de ontwikkelde vragenlijst laten uitwerken.
- Een inventarisatie maken van bestaande netwerken in Limburg, Noord-Brabant en Zeeland en een indexering van hun kwaliteit m.b.v. de genoemde vragenlijst.
- Leesbevorderingsnetwerken inrichten m.b.v. het overdrachtsmodel uit de Noordelijke provincies.

En 2009:

- Voortzetting bovenstaand traject in Midden en West Nederland.
- Versterking van leesbevorderingsnetwerken binnen de eigen organisaties.
- Versterking van bestaande leesbevorderingsnetwerken van operationeel naar strategisch niveau.

2. Inrichting van de monitor

Een monitor is een beleidsinformatiesysteem, dat een basis kan vormen voor beleids- en evaluatieonderzoek. Een monitor brengt dus alleen gegevens in kaart, zonder die gegevens te evalueren.

In de monitor 'Leesbevordering Kunst van Lezen' worden de volgende gegevens verzameld:

1. de (ontwikkeling in de) input van het programma Kunst van Lezen
2. de ontwikkeling en de inrichting van het programma
3. de uitvoeringsactiviteiten
4. de directe output van het programma
5. het bereik van het programma

2.1. De (ontwikkeling in de) input van het programma

De input van het programma heeft allereerst betrekking op de voorbereidingen die plaatsvinden nog voordat de ontwikkeling van het programma een aanvang heeft genomen. Het gaat hierbij met name om het optuigen van de projectorganisatie en de daarbij behorende inzet van menskracht, expertise en middelen. Ook de samenwerking met landelijke organisaties krijgt hier aandacht.

Op de tweede plaats vindt tussentijds nieuwe input plaats, die ook geregistreerd dient te worden. Bijvoorbeeld: de programmabudgetten staan nog niet voor de hele uitvoeringstermijn vast. Dit heeft weer consequenties voor de inzet van middelen en mensen. Daarnaast zal in de verschillende deelprogramma's vermoedelijk sprake zijn van additionele input.

Gegevens worden verzameld op basis van analyse van programmadocumenten en gesprekken met de projectcoördinator en uitvoeringsverantwoordelijken in de deelprojecten.

2.2. Ontwikkeling en inrichting van het programma

Dit onderdeel van de monitoring heeft betrekking op de planvorming en op kengetallen in het ontwikkelingsproces, zoals aantallen proefgebieden (Boekstart), pilots (ondersteuning taalpilots), lokale netwerken en deelnamegegevens per deelprogramma en per 'eenheid' (proefgebieden en pilots).

Voor het deelprogramma cultuurhistorische canon geldt een aparte benadering, omdat dit om één goed omschreven project gaat.

De gegevens worden verzameld in een interview met de programmacoördinator en door documentanalyse. Daarnaast worden per deelprogramma kwantitatieve gegevens verzameld.

2.3. De uitvoeringsactiviteiten

De uitvoeringsactiviteiten vormen de kern van het programma. Per deelprogramma geven we aan waar de monitor zich op richt en hoe de gegevens worden verzameld.

Boekstart

Bij de monitoring wordt gekeken naar de betrokken partijen aan de volgende activiteiten:

- ouders van een pasgeboren baby's bekend maken met Boekstart
- een passend aanbod voor deze ouders verzorgen in de bibliotheek
- ouders blijvend attenderen op het belang van boeken en (voor)lezen
- Boekstart bekendheid geven in de gemeente

Aanvullend op het algemene beeld dat ontstaat op basis van de gegevens over input en ontwikkeling, worden op twee geselecteerde locaties gesprekken gevoerd met drie bij de uitvoering betrokken sleutelfiguren: een vertegenwoordiger van de bibliotheek, een vertegenwoordiger van de gemeente en een vertegenwoordiger van de consultatiebureaus. De interviews zijn semi-gestructureerd.

Ondersteuning taal- en leesonderwijs

Het monitoren richt zich bij dit deelprogramma op de volgende onderwerpen:

- aanwezigheid van de bibliothecaris in de school
- aard en presentatie van de boekencollectie
- samenwerking met leerkracht(en) en de lees- of taalcoördinator
- registraties van bezoek- en leengegevens
- promotionele (boek)activiteiten binnen de school

In ieder proefgebied worden gegevens verzameld over de activiteiten via gesprekken met twee bij de uitvoering betrokken sleutelfiguren: een vertegenwoordiger van de bibliotheek en een vertegenwoordiger van de betrokken scholen. De interviews zijn semi-gestructureerd en betreffen de punten die hierboven zijn genoemd.

Cultuurhistorische canon

De monitoring bestaat uit enkele interviews per meting, om de voortgang van het project vast te leggen en te kunnen analyseren. Het gaat om gesprekken met de coördinator en een sleutelfiguur uit het uitvoerende veld (lid van de werkgroep).

Onderwerpen van de interviews zijn:

- de voorlichting aan bibliotheken over het werken met de canon in het onderwijs en de (mogelijke) rol van de lijst jeugdliteratuur daarbinnen
- de collectievorming bij bibliotheken op basis van de boekenlijst en de fysieke presentatie van de collecties
- de ontwikkeling en beschikbaarstelling van een digitale vorm van de boekenlijst
- de ontwikkeling en beschikbaarstelling van digitale leskisten bij de canon
- promotionele activiteiten rond (voor)lezen in het kader van de canon.

Netwerken leesbevordering

In de monitor wordt enerzijds kwalitatief materiaal betreffende de ontwikkeling en voortgang van dit deelprogramma verworven in semi-gestructureerde interviews met vertegenwoordigers van de belangrijkste uitvoerders: de coördinator, CINOP, Cubiss, de deelnemende provincies. Daarnaast wordt een tweetal cases meer gedetailleerd gevolgd. Per casus worden, per meting, twee tot drie interviews gedaan, die betrekking hebben op:

- de opbouw van het lokale netwerk
- de samenwerking in dit netwerk
- de geboden ondersteuning en scholing
- het activiteitenprogramma
- de te bereiken doelen
- de mate van realisatie van deze doelen.

2.4. De directe output van het programma

Bij het monitoren van de directe output van het programma gaat het erom, om de opbrengst van de activiteiten vast te stellen in termen van de producten die in het kader van het programma tot stand zijn gekomen. In feite kijken we hier of de voorgenomen activiteiten daadwerkelijk zijn uitgevoerd en of zij het beoogde product hebben opgeleverd. We kijken niet naar de mogelijke langetermijneffecten van die producten, maar vooral naar de producten zelf. Een aandachtspunt hierbij is dat de producten pas aan het einde van het project beschikbaar zullen zijn. De monitoring in de daaraan voorafgaande periode zal zich dus richten op de voortgang in de ontwikkeling van de producten.

Boekstart

De beoogde output van dit deelprogramma is een overdraagbaar model om ouders van baby's intensief met boeken en lezen in aanraking te brengen door ze actief te binden aan de plaatselijke openbare bibliotheek. Bij de monitoring kijken we naar de planmatigheid van de geadopteerde werkwijzen en de te verwachten overdraagbaarheid van de werkwijzen. We richten ons daarbij op de volgende zaken:

- Worden de werkwijzen duidelijk beschreven en gebeurt dat op verschillende locaties volgens een uniforme aanpak?

We nemen deze vraagstelling mee in de case-studies.

Ondersteuning taal- en leesonderwijs

De beoogde output van dit deelprogramma is een eenvoudig overdraagbaar dienstenpakket dat de bibliotheek een school kan aanbieden ter ondersteuning van leerkrachten om leerlingen te stimuleren tot leesplezier en leesprestaties. Ook hier gaat het bij de monitoring om de planmatigheid van de werkwijzen en de te verwachten overdraagbaarheid van het model. En ook hier gaat het dus om de volgende vragen:

- Worden de werkwijzen duidelijk beschreven en gebeurt dat op verschillende locaties volgens een uniforme aanpak?
- Hoe kijkt men aan tegen de haalbaarheid van het invoeren van de aanpak?

Ook hier wordt de vraagstelling meegenomen in de case-studies.

Cultuurhistorische canon

De directe output van dit deelprogramma is eenvoudig vast te stellen. Het gaat hier om de volgende opbrengsten:

- Een (voorlopig) definitieve lijst van jeugdboeken bij de 50 vensters, digitaal beschikbaar.
- Een werkgroep die de boekenlijst geregeld bijwerkt.

- Digitale leskisten bij de 50 vensters, beschikbaar via de bibliotheek en gekoppeld aan de collecties jeugdboeken van de boekenlijst.

De mate waarin deze output wordt gerealiseerd, is onderwerp van de interviews die al eerder werden beschreven.

Landelijk leesbevorderingsnetwerk

Bij de monitoring van dit onderdeel gaat het erom vast te stellen of de producten die moeten leiden tot leesbevorderingsnetwerken daadwerkelijk tot stand komen:

- Een beschrijving van de netwerkopzet van de Noordelijke provincies.
- Een vragenlijst om de kwaliteit van de netwerken vast te stellen.
- Een inventarisatie van de kwaliteit van de netwerken in de Zuidelijke provincies.

De gegevens worden verzameld in de interviews en case-studies, die eerder zijn beschreven.

2.5. Het bereik van het programma

Bij dit onderdeel wordt vastgesteld in hoeverre de deelprogramma's de uiteindelijke doelgroepen bereiken. Er wordt gebruik gemaakt van bestaande registraties en eenvoudige registratieformulieren.

Voor de monitor zijn, per deelprogramma, bereikgegevens nodig op de onderstaande punten. De gegevens worden verzameld bij de gekozen cases.

Boekstart

- aantal ouders aan wie een uitnodiging wordt gestuurd om een Boekstart leespakket in ontvangst te nemen
- aantal ouders dat een Boekstart leespakket ontvangt
- aantal uitleningen aan Boekstartouders

Ondersteuning taal- en leesonderwijs

- (trends in) aantal uitleningen aan leerlingen in mediatheek
- (trends in) aantal uitleningen aan leerlingen in bibliotheek

Cultuurhistorische canon

- (trends in) bezoekersaantallen van websites entoenu en leesplein

Landelijk leesbevorderingsnetwerk

- aantal nieuwe leesbevorderingsnetwerken
- aantal kwalitatief versterkte netwerken

3. Resultaten van de nulmeting

Bij de beschrijving van de resultaten van de nulmeting gaan we achtereenvolgens in op de verschillende deelprogramma's. Vooraf dient opgemerkt te worden dat de nulmeting de stand van zaken weergeeft aan de start van een project. Dat betekent dat het vooral gaat om de input en de inrichting van het programma. Waar sprake is van uitvoeringsactiviteiten, worden deze natuurlijk in de beschrijving meegenomen. Informatie over output en bereik is ook noodzakelijkerwijs nog beperkt, maar is eveneens opgenomen voor zover aanwezig. Het geheel aan informatie biedt een basis voor de vervolgmetingen, waarbij men kijkt naar de vooruitgang die is geboekt ten opzichte van de nulmeting.

3.1 Boekstart

Om een beeld te krijgen van de activiteiten rondom Boekstart hebben we eerst de projectleider van Kunst van Lezen en de projectleider van Boekstart geïnterviewd. Vervolgens hebben we de situatie in twee van de vijf pilot bibliotheken bestudeerd en er gesprekken gevoerd met de betrokken partijen. In de bijlagen is terug te vinden met wie is gesproken. De interviews zijn afgenomen in de periode december 2008 tot februari 2009. De bezochte pilots betreffen de bibliotheek in 's-Hertogenbosch en Theek 5 (in Rijen en Raamsdonkveer).

De situatie vóór Boekstart

Hoewel het voor bibliotheken gebruikelijk is zich op jonge kinderen te richten is er tot nu toe nauwelijks tot geen aandacht voor de allerjongsten. De bezochte pilotbibliotheken hadden wel wat boekjes voor baby's vanaf 10 maanden in de collectie. Er was geen sprake van een actieve benadering van ouders met baby's. In die zin zijn de doelen van Boekstart nieuw. Voor de twee andere partijen in de Boekstart pilot – de gemeente en de consultatiebureaus – geldt min of meer hetzelfde: er was geen aandacht voor lezen met hele jonge baby's. Gemeenten zijn in verband met VVE-beleid actief met leesbevordering, maar hebben zich niet eerder op baby's gericht. Consultatiebureaus kennen vaak wel taalmomenten (aandacht voor spraak en taalontwikkeling) en ook benadrukt men soms het belang van lezen en het lidmaatschap bij de bibliotheek. Maar dat deed men nog niet bij ouders van 0- tot 1-jarigen.

Contacten tussen de betrokken partijen waren er wel, maar er was nauwelijks sprake van samenwerking. In 's-Hertogenbosch was de bibliotheek lang niet betrokken bij het VVE-beleid, pas sinds het ontstaan van brede scholen is er overleg met de gemeente. Contacten tussen bibliotheken en consultatiebureaus zijn er incidenteel wel geweest, bijvoorbeeld rondom projecten als de wawawaiers (informatiefolders).

Input en ontwikkeling van het programma

Voor de ontwikkeling en invoering van Boekstart is in 2009 830.000 euro begroot. Dit is voornamelijk bedoeld voor de aanschaf en ontwikkeling van producten, het opzetten van de pilots, het organiseren van scholingen en het verzorgen van communicatie, waaronder de constructie van een website voor het project. In de nulmeting concentreren we ons op de pilots in Brabant.

De belangstelling van bibliotheken in Noord Brabant om mee te doen aan de Boekstart-pilot was groot. Uit de 13 aangemelde bibliotheken zijn er vijf geselecteerd. Bij de selectie is rekening gehouden met de variatie in grootte, ervaring en de bereidheid van het management van de bibliotheken, contacten met de thuiszorg, deelname aan bestaande werkgroepen en geografische spreiding. Vóór het toewijzen van de pilots is er al contact gelegd met de thuiszorg en de gemeenten, om medewerking van hen te garanderen.

Cubiss heeft de regie over de Boekstart pilot. Er is een projectplan en een organisatiestructuur met werk- en taakgroepen. De werkgroepen leveren materialen en tips aan de deelnemende partijen. De volgende werkgroepen zijn actief:

- werkgroep Communicatie
- werkgroep Opleiding en scholing
- werkgroep Materialen
- werkgroep Interne bedrijfsvoering
- werkgroep tijdsbesteding

Een taakgroep Financiën bewaakt de kosten. In werkgroepen zit ook een vertegenwoordiger van de 8 bibliotheken die niet mee konden doen aan de pilot, zodat zij geïnformeerd blijven.

De deelnemende bibliotheken zijn gewaarschuwd dat het om impuls gelden gaat en dat het meedoen in principe alleen zinvol is als aandacht voor baby's onderdeel wordt van het beleid en er dus financiën voor vrijgemaakt kunnen worden. De interesse bleef onverminderd groot. Er zijn vijf deelnemende bibliotheken: 's-Hertogenbosch (6 vestigingen), Waalwijk (1 vestiging), Helmond-Peel (1 vestiging), Biblioplus (vestigingen Mill en Bergen) en Theek 5 (vestigingen Rijen en Raamsdonkveer). Hun potentiële bereik is naar schatting ca. 2500 baby's.

Inrichting van de pilot

Er zijn twee verschillende leespakketten ontwikkeld: een koffertje met twee boekjes en een koffertje met een boekje en een cd. Cubiss pleit voor een verdiepend onderzoek waarin duidelijk wordt wat ouders met de pakketjes doen, wat zij er van vinden en of er verschillen zijn tussen de twee versies. Er is aanvullend materiaal ontwikkeld (posters etcetera) en een eigen Boekstartlogo.

Cubiss heeft een brief opgesteld die de gemeenten kunnen versturen aan ouders. De brief gaat vergezeld van een bon die recht geeft op het Boekstartkoffertje. De inhoud van de brief kan per gemeente gewijzigd worden. De brief kan worden verstuurd aan ouders van kinderen met drie maanden oude baby's. De leeftijdsgroep kan per gemeente verschillen, afhankelijk van het aantal zuigelingen. Zo is er in Rijen en Raamsdonkveer voor gekozen in een keer alle baby's van 0 tot 12 maanden aan te schrijven (dat betrof 180 baby's in Rijen en 220 in Raamsdonkveer). In 's-Hertogenbosch zullen ongeveer 1600 brieven gestuurd worden, in twee of drie gedeelten, aan ouders met baby's van 0 tot 4,5 maand oud.

Het aantal betrokken consultatiebureaus verschilt per gemeente. In 's-Hertogenbosch gaat het om 9 bureaus, bij Theek 5 gaat het om één locatie in elke gemeente. Het is de bedoeling dat

ouders die op het 7-maandenconsult komen wordt gevraagd naar hun bekendheid met Boekstart en de brief van de gemeente. Indien van toepassing krijgen ouders de bon alsnog uitgereikt. Het belang van lezen en lidmaatschap van de bibliotheek wordt nog eens onderstreept tijdens het consult. In enkele gemeenten wordt overwogen om ook tijdens het 11-maandenconsult aandacht aan Boekstart te besteden. De wachtkamer van het consultatiebureau kan voorzien worden van promotiemateriaal. Er zal waarschijnlijk een dvd spelen waar op te zien is hoe je met een baby kunt (voor)lezen. Dezelfde dvd wordt in een aantal bibliotheken ingezet.

Boekstart is momenteel alleen gericht op baby's en zal kunnen aanhaken bij bestaande VVE-programma's zodra het zich gaat richten op wat oudere kinderen. Een eventuele samenwerking met Zappelin (promotie van Boekstart) komt mogelijk tot stand als Boekstart landelijk wordt verspreid (volgens planning 2010).

De uitvoeringsactiviteiten

De feestelijke officiële startbijeenkomst voor Boekstart vond plaats op 13 januari. De bedoeling was dat de brieven aan ouders verstuurd zouden worden voor de voorleesdagen (21 tot 31 januari). In de tussenrapportage verzorgd door Cubiss blijkt dat begin februari bij de pilots daadwerkelijk brieven zijn verstuurd, behalve in de twee grote gemeenten ('s-Hertogenbosch en Helmond). In 's-Hertogenbosch zullen de brieven in maart worden verstuurd. Betrokken ambtenaren moeten veel afstemmen en overleggen en dat werkt vertragend. De gemeente vraagt de bibliotheek om de brieven zelf in enveloppen te stoppen en te versturen. Bij de pilot in Theek 5 ging het soepeler, daar zijn de brieven op tijd verstuurd.

Boekstart heeft een opleidingscomponent: een cursus voor bibliotheekmedewerkers. In beide bezochte pilotbibliotheken is de cursus uitgevoerd en is men enthousiast. De informatie was nieuw, de deelnemers waren alleen bekend met boekjes voor oudere baby's. Ze hoorden graag hoe je ouders kunt overtuigen van het nut van lezen met baby's.

In Theek 5 zijn er in de twee participerende vestigingen baby-hoeken ingericht waar boekjes en ander materiaal is uitgestald. Er is geïnvesteerd in luitertafels en de toegankelijkheid (voor grote kinderwagens bijvoorbeeld) wordt in de gaten gehouden. Het bleek de moeite te lonen om boeken voor ouders (over opvoeding) in dezelfde hoek te zetten, deze worden dan meteen ingekeken door ouders. Op het moment van het interview bij Theek 5 waren er in een paar dagen al 20 pakketjes opgehaald. De ouders reageerden enthousiast. Op 24 maart is er nog een presentatie geweest van de stand van zaken door Cubiss en daarin wordt vermeld dat er in Rijen na 5 weken 54 koffertjes zijn opgehaald en alle babyboeken zijn uitgeleend.

In 's-Hertogenbosch gaat men de babyhoek pas inrichten als de brieven de deur uit zijn. Men heeft zich wel al voorbereid, het benodigde materiaal is binnen.

Een praktisch punt waar alle bibliotheken mee worstelen is het wel of niet uitlenen van (stoffen) babyboekjes. Het is niet zo hygiënisch om dat –zonder wassen– te doen. Ook passen niet op alle boekjes barcodes.

De consultatiebureau-medewerkers geven aan dat het vrijwel onmogelijk is om in elk consult aandacht te besteden aan Boekstart. Vrijwel altijd wordt er aandacht besteed aan taal- en

spraakontwikkeling, maar het belang van lezen komt daarna pas. Het consult duurt 15 minuten en in dat kwartier moet een flink aantal vragen beantwoord en geregistreerd worden. Soms maakt een ouder zich zorgen om iets of is er een probleem en dan gaat daar de aandacht naar. In Rijen leert de ervaring dat als men vraagt of ouders de brief van de gemeente kennen en het antwoord is 'ja' er verder geen aandacht aan besteed wordt. Kennen ouders de brief en bon niet, dan krijgen zij de bon uitgereikt. In het consultatiebureau van Rijen hangt ter promotie ook de bon op het raam en de koffer staat in de wachtkamer. De consultatiebureaus benadrukken al langer het belang van lezen en het lidmaatschap bij de bibliotheek. Maar dat deed men nog niet bij 0- tot 1-jarigen. In Rijen hebben ze de ervaring dat ouders niet altijd het voordeel van de bibliotheek inzien "ik heb thuis al een boekje" wordt er dan gezegd. Het zou goed kunnen uitpakken dat er ook een muziek-cd in het koffertje zit, zingen is leuk en ook makkelijk voor kinderen die nog moeizaam praten.

In 's-Hertogenbosch is het programma nog niet opgestart op het moment van interviewen. De medewerkerster van de thuiszorg verwacht dat het vooral door materiaal in de wachtkamer of eventueel door de assistente onder de aandacht gebracht kan worden, omdat voorzien wordt dat het nauwelijks in het consult is in te passen (of slechts als een korte check naar het hebben ontvangen van de brief met bon).

Samenwerking

De betrokken thuiszorgorganisaties zijn groot en dat betekent dat instemming om mee te doen graag wordt gegeven, maar het maken van afspraken met medewerkers op de werkvloer gaat niet zo gemakkelijk. In 's-Hertogenbosch werd er door ziekte en de turbulente organisatie pas laat contact gelegd met de uitvoerende wijkverpleegkundige. In Rijen en Raamsdonkveer werken de consultatiebureaus goed samen met de bibliotheek. De beide bibliotheekvestigingen hadden al een aantal keer per jaar contact met de medewerkers. Men kon daar gemakkelijk op voortbouwen.

Wat betreft de samenwerking met de gemeenten zijn er veel verschillen tussen de pilots. In het geval van Theek 5 verloopt de samenwerking soepel. De gemeenten (Rijen en Raamsdonkveer) hebben nog geen ideeën over voortzetting van het project na de pilot, maar de contacten zijn goed. In de gemeente Rijen is er een VVE-overleg waar al aandacht was voor leesbevordering en contacten met consultatiebureaus. De gemeenten focussen op de doorgaande lijnen: van consultatiebureaus naar peuterspeelzalen en van peuterspeelzalen naar basisscholen.

Vanuit Cubiss houdt de projectleider toezicht op de pilots. Hoewel er wat startproblemen zijn, is men vol goede hoop op een succesvolle uitvoering. De bibliotheken zijn goede netwerkpartners en daarmee goed geschikt voor Boekstart.

Sterke en zwakke punten

Unaniem zijn er geluiden over enthousiasme bij bibliotheekmedewerkers. Een enkele medewerker was wat sceptisch, hetzij ten aanzien van het nut van lezen met baby's, hetzij ten

aanzien van de noodzaak ouders hierop te wijzen. Er moet soms wat schroom overwonnen worden om ouders te benaderen. In de kleine bibliotheken is er weinig personeel en als alle ouders moeten worden aangesproken is het wel nodig dat alle medewerkers - ook de balie-medewerkers - hierin bedreven raken. De competenties van medewerkers kunnen een zwak punt zijn. In de toekomst zou de doelgroep jonge kinderen meer aandacht kunnen krijgen in de toeleidende opleidingen.

Een praktische ervaring in Rijen en Raamsdonkveer is dat soms ouders van vestigingen die niet meedoen horen over Boekstart en tevergeefs bij hun bibliotheek binnen lopen. Dat is het nadeel van lokale pilots. Een soortgelijke situatie ontstaat voor consultatiebureau-medewerkers omdat sommige kinderen wel, andere kinderen niet onder de Boekstart pilot vallen. Men kan niet standaard bij alle consulten naar Boekstart vragen, alleen bij de 7-maandenconsulten. Ook hier vragen ouders soms naar het koffertje en dan is het jammer uit te moeten leggen dat hun kind niet in aanmerking komt.

De gemeenten 's-Hertogenbosch en Rijen benadrukken dat zij vooral de VVE-doelgroep willen bereiken met Boekstart. Er is bij de betrokken partijen twijfel over of dat goed lukt, omdat überhaupt nog niet duidelijk is hoeveel baby's daadwerkelijk bereikt worden.

In de grotere gemeenten is het niet makkelijk te regelen dat er brieven worden verstuurd en gemeenten willen juist wel of per se niet genoemd worden in de brief. Mogelijk zou de VNG of het ministerie zelf hierin kunnen sturen bij landelijke uitvoering van Boekstart.

De tijdsdruk van de Boekstart-pilot is een vaak genoemd knelpunt. De pilot loopt amper en in april is het alweer ten einde. Bibliotheken willen graag voortzetting van Boekstart, maar men kan het financieel niet alleen dragen en het is juist de toekomstige samenwerking met gemeente en thuiszorg die nog onduidelijk is. De bibliotheken zijn de trekkers van de Boekstart-pilot. Opgemerkt wordt dat Boekstart zo snel mogelijk evidence-based moet zijn om kans te maken op overheidsgeld. De consultatiebureau-medewerkers van 's-Hertogenbosch en Rijen geven aan dat men het project van harte ondersteunt en in principe graag voortgezet ziet worden.

Output

In het kader van de pilots in Brabant is reeds een aanzienlijke output gerealiseerd. Vooral op het gebied van de materialen is er al veel ontwikkeld, zoals de Boekstartpakketten in twee versies en diverse promotiematerialen, waaronder het projectlogo. Ook de modelbrief voor gemeenten is een opbrengst die voor nieuwe pilots bruikbaar kan zijn. Verder is de scholingscursus voor bibliotheekmedewerkers een concrete opbrengst die mogelijk overdraagbaar gemaakt kan worden voor nieuwe pilots. Ook is een instructiefilm in ontwikkeling; die wordt naar verwachting in april opgeleverd.

Bereik

Om een goed beeld te krijgen van de resultaten van Boekstart moeten bereikgegevens worden verzameld. Cubiss vraagt zelf aan de pilot-bibliotheken om een aantal gegevens bij te houden

ten behoeve van evaluatie. Deze gegevens zijn aan Sardes doorgegeven. Tot nu toe betreft dat het aantal baby's in de vijf pilotgebieden: 2634.

Het inzicht in het aantal jonge kinderen onder hun leden is niet voor alle bibliotheken even helder. Als het gaat om de bezochte projecten dan kon Theek 5 uitgebreide gegevens melden, zo waren er in 2008 in Raamsdonkveer twee baby's lid. In 's-Hertogenbosch is kort geleden de registratie toegankelijk gemaakt zodat dergelijke gegevens ter inzage kunnen komen.

De aantallen uitgedeelde koffertjes leveren belangrijke gegevens op over het bereik van Boekstart, deze kunnen momenteel nog niet gepubliceerd worden maar worden wel geregistreerd door de bibliotheken.

Observaties

Boekstart voegt een nieuwe dimensie toe aan bestaande activiteiten voor kinderen, door zich op jonge baby's te richten. Betrokken partijen storten zich met enthousiasme op de activiteiten. De rol voor de bibliotheken is het grootst en zij lijken de spil in deze Boekstartpilots. Voor hen betekent het ook bijscholing en het aannemen van een nieuwe houding ten aanzien van ouders die met baby's binnen wandelen.

De uitvoering is niet overal op tijd tot stand gebracht omdat het leveren van gegevens van ouders met jonge baby's door gemeenten niet overal soepel verliep. De ervaringen bij de bibliotheken waar de Boekstartkoffertjes daadwerkelijk uitgedeeld worden en de ouders opgevangen worden in de babyhoek zijn zeer positief. De consultatiebureaus proberen bij ouders die voor het 7-maandenconsult komen na te gaan of zij bekend zijn met het project, zoniet dan wordt de bon uitgedeeld. Voor veel meer dan dat is er geen mogelijkheid binnen de huidige omstandigheden. Het samenwerken van de bibliotheken met gemeenten en consultatiebureaus lukt, hoewel er soms wat vertraging ontstaat door de schaalgrote van gemeenten en thuiszorgorganisaties. De wil is in ieder geval overal aanwezig.

Deelnemende partijen willen graag een voortzetting van de werkwijze en de kans op succes lijkt het grootst als:

- bibliotheken in hun beleid en financiën ruimte maken voor Boekstartactiviteiten (sommige bibliotheken geven aan dit niet helemaal zonder ondersteuning van gemeenten te kunnen dragen)
- de houding om ook ouders van jonge baby's aan te spreken op (voor)leesgedrag en bibliotheeklidmaatschap beklijft bij (huidige en toekomstige) bibliotheekmedewerkers en consultatiebureaumedeewerkers
- de gemeenten in staat zijn geregeld (bijvoorbeeld per maand, kwartaal of jaarlijks) ouders aan te schrijven

Verschillende betrokkenen pleiten voor verder onderzoek, met name naar de vraag wat ouders doen met de Boekstartkoffertjes; brengen deze een gedragsverandering te weeg? Omdat er twee soorten Boekstartkoffertjes zijn zou het interessant zijn te bekijken of de inhoud van de

koffertjes verschil maakt. Door de beperkte beschikbaarheid van titels zal de inhoud van de koffertjes overigens vaker veranderen.

3.2 Ondersteuning taal- en leesonderwijs

Voor het in kaart brengen van de beginsituatie van dit onderdeel zijn gesprekken gevoerd met de programmacoördinator en met bibliothecarissen en contactpersonen van scholen op vijf locaties:

- Oost-Souburg (basisschool Het Kompas) & bibliotheek Vlissingen
- Klazienaveen (basisschool De Planeet) & bibliotheek Emmen
- Heerlen (basisschool De Wegwijzer) & bibliotheek Heerlen
- Almere (basisschool De Kameleon) & bibliotheek Almere
- Utrecht (basisschool Cleophas) & bibliotheek Utrecht.

Aanvankelijk was gekozen voor twee 'cases', maar de verschillen tussen locaties bleken zodanig, dat uitbreiding wenselijk werd gevonden om tot een meer representatief beeld te komen. In de bijlagen is een lijst van contactpersonen opgenomen.

Input

Financiën: De bibliotheken beschikken voor elk van de scholen waarmee zij in het kader van Kunst van Lezen samenwerken over een budget van 20.000 euro voor een periode van twee jaar. De projectcoördinatie heeft richtlijnen gegeven voor de besteding van het budget:

Personeelskosten bibliotheek	55%	11.000 euro
Presentatiemeubel(s)	25%	5.000 euro
Mediatheeksysteem	10%	2.000 euro
Promotionele ondersteuning	5%	1.000 euro
Onvoorzien	5%	1.000 euro

Op elk van de onderzochte locaties zijn de uitgaven in grote lijnen volgens deze verdeling gepland. Dit betekent dat de bibliotheek wel over extra middelen beschikt voor de uitvoering van het project, maar de school niet. Dit verklaart waarom de inzet vanuit de scholen is opgenomen in het bestaande takenpakket van de betrokken leerkrachten.

Deskundigheid: De onderzochte bibliotheken beschikken niet over specifieke deskundigheid op het gebied van taal- en leesonderwijs. Wel hebben de betrokken bibliothecarissen veel kennis en ervaring op het gebied van leesbevordering. De inbreng op het gebied van taalonderwijs komt uit de school. Sommige scholen kiezen bewust voor het inzetten van hun taal- of leescoördinator (Utrecht en Almere), andere kiezen voor de IB-er (Klazienaveen en Heerlen) of hebben nog niet besloten wie vanuit de school bij de uitvoering betrokken zal zijn (Oost-Souburg).

Samenwerking: Over het algemeen is de samenwerking tussen scholen en bibliotheken in de 'nulsituatie' beperkt. De scholen nemen het standaardaanbod van de bibliotheken af en contacten met de bibliotheek hebben vooral daarop betrekking. Het standaardaanbod bestaat uit onderdelen als: het lenen van speciale boekencollecties, klassenbezoeken, groeps- en schoolabonnementen. Heerlen heeft als bijzondere dienstverlening onder de naam 'boek1boek'

de mogelijkheid voor kinderen vanaf groep 5 om via het internet boeken te bestellen die vervolgens bij de school worden afgeleverd.

Zowel scholen als bibliotheken zien in Kunst van Lezen een goede kans om de samenwerking te intensiveren en meer toe te spitsen op de wensen van de school. In de lokale werkplannen wordt de invulling van de samenwerking in het kader van Kunst van Lezen beschreven in termen van algemene doelen en bibliotheekaanbod.

Ontwikkeling en inrichting van het programma

Locaties: De ondersteuning van taal- en leesonderwijs door bibliotheken vindt plaats in vijf proefgebieden: Zeeland, Emmen, Heerlen, Almere en Utrecht. Bij de proefgebieden zijn 26 scholen betrokken, met in totaal bijna 4000 leerlingen. In de bijlage ‘overzicht locaties ondersteuning taal- en leesonderwijs’ zijn alle gegevens van de deelnemende instellingen opgenomen. Op het niveau van de proefgebieden is de aansturing in handen van de regionale (Zeeland) of lokale bibliotheek (overige gebieden). Op landelijk niveau vindt de aansturing plaats via een speciaal daarvoor aangestelde coördinator, Lea Kessels. Deze coördinator legt verantwoording af aan de landelijke projectcoördinator.

Lokale plannen: Voor de organisatie van de activiteiten op de scholen zijn twee documenten van belang: het lokale plan van de bibliotheek en de overeenkomst tussen de school en de bibliotheek. Op het moment van de gesprekken was op een locatie een definitief lokaal plan aanwezig (Almere). Op de andere locaties was een conceptplan aanwezig (Utrecht, Heerlen, Emmen) of was nog geen plan ontwikkeld (Vlissingen). De kwaliteit van de plannen is (nog) niet hoog: de doelen zijn niet goed uitgewerkt of worden niet genoemd, de relatie tussen de doelen en geplande activiteiten wordt niet duidelijk gemaakt en een duidelijke formulering van opbrengst is alleen in het Utrechtse conceptplan opgenomen. In de plannen staat leesbevordering centraal, met als belangrijkste onderdelen het adviseren bij sanering van de boekencollecties van de scholen, het aantrekkelijk presenteren van de collecties volgens de richtlijnen van Makkelijk Lezen Plein (MLP) en het invoeren van leesbevorderende activiteiten voor leerlingen. In overleg met de scholen zullen de activiteiten per school bepaald worden. Op het moment van de interviews konden de scholen nog niet precies aangeven hoe dit ingevuld gaat worden. Wel geven alle scholen aan dat zij veel waarde hechten aan het saneren van de boekencollectie, het stimuleren van het gebruik ervan en, in het algemeen, het stimuleren van het lezen.

Opvallend is dat de (concept)plannen nauwelijks ingaan op het gegeven dat het gaat om ‘taalpilotscholen’. Deze scholen hebben specifieke prioriteiten in hun taalonderwijs, bijvoorbeeld woordenschat of technisch lezen. Het zou voor de hand liggen om, ter versterking van de effectiviteit van de ondersteuning, bij deze prioriteiten aan te sluiten. Een enkele keer wordt wel verwezen naar de ‘taalpilot’, maar zonder dat de inhoudelijke relatie met de geplande bibliotheekactiviteiten wordt uitgewerkt. Mogelijk gebeurt dat alsnog in het overleg over de concrete invulling van de plannen. Een ander opvallend punt is de nadruk op de fysieke boekencollectie van de scholen. Voor de ondersteuning van het taal- en leesonderwijs is de afgelopen jaren veel multimedial materiaal ontwikkeld. Daar lijkt weinig aandacht voor te zijn.

Alleen Almere geeft aan voor groep 1 en 2 mogelijk digitale prentenboeken te gaan introduceren.

Voor de overeenkomst tussen de bibliotheek en de scholen, waarin de wederzijdse verplichtingen binnen het programma zijn opgenomen, heeft het landelijk projectmanagement een model opgesteld, dat door de bibliotheken wordt aangepast voor de lokale situatie. In de bijlage 'model samenwerkingsovereenkomst' is dit model opgenomen. Op het moment van de gesprekken was de ondertekening van de overeenkomsten door de scholen in voorbereiding.

Scholing: De scholing leerkrachten en bibliothecarissen wordt op landelijk niveau aangepakt. Voor leerkrachten bestaat er reeds een cursus 'Open Boek', die leerkrachten opleidt tot leescoördinatoren, en een cursus MLP. Beide cursussen worden vanuit de bibliotheek verzorgd. Het voornemen bestaat om de cursus 'Open Boek' te bewerken om in te zetten ten behoeve van de doelen van Kunst van Lezen, mogelijk inclusief de MLP-cursus. Het is de bedoeling om hier ook een 'train-de-trainers'-cursus bij te ontwikkelen om regionaal aan te bieden.

Voor bibliotheekmedewerkers wordt een module ontwikkeld die ingezet kan worden in het MBO-onderwijs, in de opleiding voor bibliotheekmedewerker of klassenassistent. Deze module richt zich op het werken in de school door bibliotheekmedewerkers. De coördinator taalpilots-bibliotheken signaleert daarnaast bij bibliotheekmedewerkers op HBO-niveau een behoefte aan scholing op het gebied van taal en taalonderwijs. Het is nog niet duidelijk of deze gesignaleerde behoefte zal leiden tot de ontwikkeling een scholing.

Leesvolgsysteem: Een leesvolgsysteem biedt inzicht in het leen- en/of leesgedrag van leerlingen. In het mediatheeksysteem Educat bestaat de mogelijkheid om een leeslogboek van iedere leerling te laten bijhouden in het systeem. De begroting van de bibliotheken voorziet in de aanschaf van een mediatheeksysteem. Emmen en Utrecht streven naar de invoering van Educat op alle deelnemende scholen die er nog niet over beschikken; Almere wil dit deel van het budget investeren in andere media, omdat vier van de vijf scholen al Educat gebruiken; ook Heerlen wil in andere media investeren, omdat de deelnemende scholen boeken lenen via boek1boek en dus geen behoefte hebben aan een eigen uitleensysteem. Vlissingen is van plan Educat als uitleensysteem te introduceren, maar kiest voor het volgen van het leengedrag en leesplezier van de leerlingen voor een uitgebreide digitale leerling-enquête vanaf groep 5.

Uitvoeringsactiviteiten

Ten tijde van de interviews moesten de meeste uitvoeringsactiviteiten op de onderzochte locaties nog van start gaan. De nulmeting brengt zodoende vooral in kaart welke activiteiten al plaatsvinden voorafgaand aan de start van Kunst van Lezen, zodat bij vervolgmeting het verschil met de 'nulsituatie' duidelijk wordt. We rangschikken de activiteiten naar de categorieën uit het overdraagbare dienstenpakket dat bibliotheken ontwikkelen in het kader van Kunst van Lezen.

Menskracht vanuit de bibliotheek: Voor de start van Kunst van Lezen is op geen van de onderzochte scholen een bibliothecaris aanwezig. De leerlingen krijgen niet of nauwelijks ondersteuning bij het kiezen van boeken. Contacten tussen de school en de bibliotheek zijn beperkt en hebben vooral betrekking op het lenen van collecties en het organiseren van groepsbezoeken aan de bibliotheek. Scholen en bibliotheken zien grote kansen om binnen Kunst van Lezen intensiever en meer inhoudelijk samen te werken. In alle (concept)plannen van de bibliotheken is voorzien dat een medewerker enige uren per week op de scholen aanwezig zal zijn, om de collectie op orde te helpen brengen, om het uitleensysteem te verbeteren en om leerkrachten en leerlingen te adviseren. Een andere taak van de bibliothecaris zal zijn het stimuleren van bezoek aan de externe bibliotheek. Vlissingen vormt hierop een uitzondering, omdat die locatie ernaar streeft, in het kader van reeds ingezet beleid, om het bibliotheekwerk volledig binnen de scholen onder te brengen en zo 100 procent bereik te realiseren. Daar waar nodig is de deskundigheid van de jeugdbibliothecaris in de back-office inzetbaar.

Collectie gericht op de doelgroep: Elk van de vijf bevraagde scholen vindt de eigen boekencollectie voor verbetering vatbaar. Men vindt de collectie te klein (Oost-Souburg, Klazienaveen, Utrecht, Heerlen), verouderd (Almere, Utrecht) en slecht gesorteerd (Klazienaveen). De bibliotheken bevestigen dit beeld. Alle betrokkenen verwachten dat hier veel winst te halen is. In de plannen van de bibliotheken is het verbeteren van de kwaliteit van de collectie opgenomen als een van de hoofdactiviteiten. De plannen voorzien in overleg per school, om te zorgen voor maatwerk. Aangezien de middelen voor Kunst van Lezen niet ingezet mogen worden voor de aanschaf van nieuwe boeken, zetten de scholen hiervoor eigen middelen in, die echter vaak beperkt zijn.

Aantrekkelijke presentatie van de collectie: De geïnterviewde scholen vinden dat hun collectie onaantrekkelijk gepresenteerd wordt en denken dat dit een reden is dat de boeken onvoldoende worden gebruikt. Soms is de collectie verspreid over verschillende plaatsen in de school (Oost-Souburg, Emmen), soms is er wel een centrale plek, maar is die niet aantrekkelijk voor leerlingen om te gaan zitten lezen (Oost-Souburg, Klazienaveen). Slechts een van de onderzochte scholen beschikt over een mediatheek waar alle boeken centraal beheerd worden (Utrecht). Nergens is sprake van een frontale presentatie zoals op een Makkelijk Lezen Plein. Voor dit onderwerp wordt veel verwacht van de samenwerking in het kader van Kunst van Lezen. De begroting van de lokale plannen voorziet in de aanschaf van nieuwe meubelen om de collectie aantrekkelijker te presenteren en de bibliotheken hebben de intentie om de schoolcollecties meer frontaal te presenteren.

Promotionele ondersteuning van lezen, waaronder een beloningssysteem voor leerlingen: Op elk van de vijf scholen worden – al of niet in samenwerking met de bibliotheek – reeds activiteiten georganiseerd om het lezen te promoten. De volgende activiteiten worden genoemd: boekbesprekingen (Oost-Souburg, Almere, Heerlen); leeskring (Oost-Souburg, Utrecht); activiteiten rond Kinderboekenweek (Oost-Souburg, Emmen, Almere, Heerlen); Vertelkoffer (Emmen); Leesvirus (Emmen); Drentse boeken top 5 (Emmen); kleuterboekenuitleen (Emmen); voorlezen bij kleuters (Utrecht); Voorleesontbijt (Almere); nationale voorleeswedstrijd (Almere); boekintroductions door leerkrachten (Utrecht); De Rode Draad (Oost-Souburg,

Heerlen); schrijversbezoek (Heerlen); boek1boek (Heerlen); en diverse eenmalige activiteiten. Daarnaast maken alle scholen reeds in meer of mindere mate gebruik van het reguliere aanbod van de bibliotheken (wissel- en themacollecties, groepsbezoeken, groepslenen). Ondanks deze veelheid aan activiteiten zien zowel de scholen als de bibliotheken kansen om het lezen verder te stimuleren, onder andere door leerkrachten hierin een sterkere en meer structurele rol te geven. In het lokale overleg met de scholen moet dit verder vorm krijgen. In Utrecht is het streven om te komen tot een jaarplan leesbevordering op elk van de deelnemende scholen.

In het landelijke plan wordt ook het stimuleren van bibliotheekbezoek genoemd als middel om het lezen te promoten. Alle bibliotheken hebben in hun standaardaanbod diensten opgenomen waarbij leerlingen in groepsverband de bibliotheek bezoeken en deze diensten worden ook door de scholen afgenomen. Ook in sommige plannen worden activiteiten en doelen genoemd die verband houden met het stimuleren van bibliotheekbezoek. Utrecht streeft naar ‘intensieve contacten tussen school en bibliotheek met betrekking tot voorbereiding en verdieping van de bibliotheekbezoeken’ en Emmen gaat informatieavonden of informatieochtenden voor ouders verzorgen. Vlissingen neemt een aparte positie in, omdat die bibliotheek bezig is het jeugdbibliotheekwerk in de scholen te brengen en het stimuleren van bezoek van de externe bibliotheek dus geen doel meer is. In Heerlen vindt het lenen voornamelijk plaats via boek1boek en heeft bibliotheekbezoek daardoor minder prioriteit.

De invoering van een beloningssysteem voor leerlingen is opgenomen in het plan van Almere. Het voorgenoemde beloningssysteem maakt deel uit van een bestaande aanpak: het Leesprogramma. Hierbinnen krijgen leerlingen een aantekening als ze een boek hebben gelezen en bij een aantal aantekeningen krijgen zij een kleine beloning, bijvoorbeeld een kleurplaat of een lampje.

Output

De ondersteuning van taal en leesonderwijs moet volgens het landelijke projectplan leiden tot een overdraagbaar dienstenpakket voor bibliotheken. In de vervolgmetingen zal duidelijk moeten worden in hoeverre en op welke wijze deze beoogde output tot stand komt. In de plannen wordt verwezen naar de algemene formulering uit het landelijke plan. Uit gesprekken blijkt dat men zich wel bewust is van het belang van een overdraagbare aanpak, maar er zijn nog weinig concrete ideeën over hoe de overdraagbaarheid vorm moet krijgen. Alleen Almere heeft hier al concrete ideeën over: men houdt alle activiteiten bij in een logboek en dat gaat de basis vormen voor een pakket dat bestaat uit een handleiding voor de organisatie van activiteiten en een dossier met belangrijke projectdocumenten, zoals plannen en overeenkomsten. Utrecht verwacht dat de overdraagbare aanpak waarschijnlijk zal lijken op de jaarplannen leesbevordering die met de scholen opgesteld gaan worden.

Bereik

Vanuit de landelijke coördinatie wordt de bibliotheken aangeraden om alle leerlingen van de deelnemende scholen lid te maken van de bibliotheek. Vrijwel alle bibliotheken hebben dit

advies opgevolgd. Dat betekent dat het project op de onderzochte locaties een bereik heeft van bijna 4000 leerlingen.

De landelijke coördinatie heeft er ook op aangedrongen dat alle bibliotheken zelf een nulmeting verrichten om het aantal lidmaatschappen en uitleningen van de leerlingen te volgen. Idealiter zou dit gegevens opleveren over lidmaatschap en leengedrag voorafgaand aan Kunst van Lezen en tijdens Kunst van Lezen, zowel in de bibliotheek als in de school. Op een aantal plaatsen is deze nulmeting reeds uitgevoerd, op andere plaatsen is de nulmeting nog gaande. Het blijkt voor sommige bibliotheken niet goed mogelijk om gegevens over leerlingen in kaart te brengen, omdat de koppeling leerling-school niet in het uitleensysteem is opgenomen. Volgens de coördinator taalpilots-bibliotheken is een nulmeting niet overal haalbaar omdat de gegevens soms ontbreken of te veel handmatige invoer vragen om te achterhalen. In de scholen wordt het leengedrag van kinderen sowieso niet bijgehouden, omdat de boeken in de school blijven. Dit is de stand van zaken op de vijf onderzochte scholen ten tijde van de gesprekken:

Lidmaatschap en leengedrag bij externe bibliotheek bij leerlingen van de vijf onderzochte scholen

	Aantal leerlingen	Lid voor KvL	Lid bij start KvL	Leningen in 2008	Lenende leerlingen in 2008
Oost-Souburg: Het Kompas	340	224	?	Niet bekend	Niet bekend
Klazienaveen: De Planeet	93	62	69	1363	37
Heerlen: De Wegwijzer	315		?		
Almere: De Kameleon	120	106	120	1508	88
Utrecht: Cleophas	269	?	?	Niet bekend	Niet bekend

Gegevens over leesgedrag en leesplezier zijn niet beschikbaar. Vlissingen heeft het voornemen om die gegevens te verzamelen met behulp van een uitgebreide leerling-enquête die digitaal ingevuld kan worden.

Observaties

De projectorganisatie voor de ondersteuning van taal- en leesonderwijs is ingericht en de samenwerking met de taalpilotscholen is gestart. Uit de (concept)plannen van de bibliotheken blijkt dat de voorgenomen activiteiten aansluiten bij de uitgangspunten van het programma Kunst van Lezen. Het gaat hierbij vooral om activiteiten om het lezen in de school te stimuleren, zoals sanering en advisering bij het verbeteren van de boekencollectie van de school, het verbeteren van het uitleensysteem en het uitvoeren van leesbevorderingactiviteiten met de groepen. De activiteiten zijn niet expliciet gericht op de prioriteiten die de scholen hebben gekozen als taalpilotschool. Het verdient overweging om hier bij de verdere uitwerking van de plannen meer aandacht te schenken en zo de ondersteuning vanuit de bibliotheek gericht in te zetten.

Het bereik van dit deelprogramma is een belangrijke maatstaf voor het succes. Er nemen ten tijde van de interviews 26 scholen deel, met in totaal bijna 4000 leerlingen. Wat betreft de cijfers met betrekking tot het leen- en leesgedrag van de leerlingen, blijkt dat niet overal cijfers beschikbaar zijn en dat scholen en bibliotheken op verschillende manieren gegevens verzamelen. Met het oog op vervolgmetingen is het raadzaam om bibliotheken te laten onderzoeken of de aanpak van Emmen en Almere, waarmee het mogelijk is om het aantal leningen per leerling te volgen, overgenomen kan worden door de andere locaties.

3.3 Cultuurhistorische canon

Voor de gegevensverzameling rond dit onderwerp zijn gesprekken gevoerd met de landelijk coördinator en de directeur van entoenu. Ook hebben we informatie uit een eerder onderzoek naar de canon (Van der Vegt e.a., 2008) gebruikt.

In 2008 is er een onderzoek verricht naar de canon in het kader van de cultuurmonitor². De canon is bij bijna alle basisscholen bekend. Een minderheid gebruikte hem in 2008 actief. De website is het best bekende product is dat bij de canon hoort; een derde van de 140 ondervraagde PO scholen had er van gehoord. Een ruime meerderheid van de respondenten in het onderzoek vindt de site informatief en gebruiksvriendelijk en vindt dat de site goede lessuggesties biedt.

Input

Voor de cultuurhistorische canon was bij de start van Kunst van Lezen de website www.entoen.nu beschikbaar, evenals een boekenlijst met 200 titels bij de 50 vensters van de canon. Om de boekenlijst te actualiseren en de beschikbaarheid van de canon voor bibliotheken en scholen te verbeteren is een beroep gedaan op de directeur van stichting entoenu en twee deskundigen op het gebied van jeugdliteratuur.

Voor de uitvoering van dit onderdeel is 165.000 euro opgenomen op de begroting. Van dat bedrag is bijna tweederde bestemd voor de ontwikkeling van digitale leskisten.

Ontwikkeling en inrichting

Er is een werkgroep geformeerd, bestaande uit de landelijk coördinator en twee deskundigen op het gebied van jeugdliteratuur. Ook de directeur van entoenu is geregeld om advies gevraagd. De brancheorganisatie van bibliotheken, de VOB, is eveneens bij de ontwikkeling betrokken, onder andere met het oog op het beschikbaar maken van de boekenlijsten via www.leesplein.nl. De werkgroep richt zich vooral op het actualiseren van de boekenlijst bij de 50 vensters voor leerlingen van 8 tot 12/13 jaar. Voor het ontwikkelen van een soortgelijke lijst voor oudere leerlingen is de vorming van een nieuwe werkgroep gepland.

² Van der Vegt e.a. (2008), De canon in het onderwijs. Een nulmeting. Utrecht: Sardes/Oberon

Uitvoeringsactiviteiten

De boekenlijst bij de 50 vensters is aangevuld met meer dan 100 nieuwe, actuele titels. Het voornemen is om de lijst maandelijks aan te vullen met nieuwe titels. De bibliotheken zijn over de ontwikkelingen rond de canon geïnformeerd via een presentatie tijdens een landelijke studiedag voor bibliothecarissen. De landelijk coördinator geeft echter aan dat de rol van de bibliotheken bij dit onderwerp nog uitgewerkt moet worden. In samenwerking met de VOB en stichting entoenu concentreert hij zich momenteel op de ontwikkeling en beschikbaarstelling van digitale leskisten bij de vensters. De content (uit www.entoenu.nl, www.leesplein.nl, en www.schoolbieb.nl) hiervoor is reeds beschikbaar, het gaat er nu om, om het materiaal samen te voegen tot basiskisten met bronnen en titelsuggesties. Zodra dergelijke kisten beschikbaar zijn, hebben de bibliotheken een handvat om hun collecties aan te passen en hebben zij een concreet product in handen om mee naar de scholen te gaan. De stichting entoenu en de VOB (via www.leesplein.nl, www.schoolbieb.nl en www.literatuurplein.nl) spelen een centrale rol in de ontwikkeling van de basiskisten.

Een van de deskundigen die de mede verantwoordelijk is voor de selectie en beschikbaarstelling van de titels geeft aan dat de bibliotheek-internetstructuur waarbinnen de canon wordt aangeboden nog verbeterd kan worden. Op de site www.leesplein.nl, bijvoorbeeld, is de canon opgenomen in een alfabetische themalijst, tussen thema's als 'dieren', 'familie' en 'Sinterklaas', onder de titel 'Geschiedenis: Nederland in 50 vensters'. Het verband tussen het thema en de canon is niet duidelijk genoeg, stelt de deskundige. Zij zou de canon meer een eigen gezicht op de site willen geven, met bijvoorbeeld een eigen pagina en een aanduiding van de boeken op een historische meetlat. Op www.schoolbieb.nl is de canon te vinden via de schoolvakken voortgezet onderwijs en via de zoekterm 'canon'. Boekenlijsten zijn op deze site niet opgenomen.

Output

De boekenlijsten die ontwikkeld zijn bij de 50 vensters van de canon zijn beschikbaar via www.entoenu.nl (op vensterniveau) en www.leesplein.nl (als themalijst). Volwassen gebruikers, zoals intermediairs en docenten kunnen via www.leesplein.nl doorlinken naar www.boekenjeugdguids.nl waarop meer uitgebreide informatie over de boeken is te vinden.

Bereik

Op de site www.entoenu.nl worden de bezoekersaantallen bijgehouden. In 2008 werd de site door totaal 950.000 bezoekers bezocht. De site heeft gemiddeld 2500 bezoekers per dag. Ook op de site www.leesplein.nl worden de bezoekersaantallen bijgehouden. De site wordt gemiddeld door 1200 bezoekers per dag bezocht. Deze cijfers zijn echter niet te herleiden naar de cultuurhistorische canon: de wijze van registratie maakt het niet mogelijk om te zien voor welk thema de bezoekers de site bezoeken. Dat maakt deze informatie onbruikbaar voor het doel van de monitor.

Observaties

Op een belangrijk onderdeel van dit deelprogramma – uitbreiding van de vensters met nieuwe titels – is grote vooruitgang geboekt. De titels zijn goed beschikbaar via de site www.entoen.nu. De zichtbaarheid van de canon op de bibliotheekwebsites kan verbeterd worden. Hoewel www.leesplein.nl wordt gezien als kanaal voor het beschikbaar maken van de titelbeschrijvingen, is het niet mogelijk om vast te stellen of bezoekers de site voor dit doel gebruiken. Om toch over deze gegevens te kunnen beschikken is het belangrijk om hiervoor snel een technische oplossing te vinden. Voor de digitale leskisten is het basismateriaal beschikbaar. De ontwikkeling van de leskisten kan in volgende metingen in kaart gebracht worden.

3.4 Netwerken leesbevordering

Voor dit onderdeel zijn gesprekken gevoerd met de landelijk projectcoördinator, de betrokkene bij Stichting Lezen en de betrokkenen uit de bibliotheekinstellingen.

Input

Dit onderdeel van het programma begint niet bij nul. In de drie noordelijke provincies wordt al sinds 2002 gewerkt aan de ontwikkeling en inrichting van lokale en regionale netwerken voor leesbevordering. ‘Kunst van Lezen’ bouwt hierop voort.

In Drenthe is in 2002 het GLP-project gestart: het project gemeentelijke leesbevorderingplannen. Hieraan hebben vanaf het begin 9 gemeenten meegedaan. Dit project heeft geresulteerd in lokale en regionale netwerken, die nu dekkend zijn voor Drenthe. De aanpak is overgenomen in Groningen in het kader van het zogeheten Marsrouteplan dat in 2005 door de Staten is aangenomen. Het project is uiteindelijk alle 25 gemeenten in Groningen uitgevoerd.

Het rapport over het GLP-project (Drenthe) laat zien dat veel scholen (75% van de basisscholen) en voorschoolse voorzieningen (55%) in de netwerken zijn gaan participeren volgens de gekozen aanpak. Het eindverslag van het Groningse project noemt de volgende resultaten:

- Bibliotheken beschikken over een breed aanbod voor leesbevordering in de voorschoolse periode, het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs.
- De scholen zijn beter op de hoogte van het aanbod van de bibliotheken.
- Deelname aan de leesbevorderingactiviteiten van de bibliotheken neemt toe.
- Scholen nemen meer producten af bij de bibliotheken, met name projectcollecties.
- Het bibliotheekgebruik door leidsters en leerkrachten neemt toe.
- De scholen wisselen onderling meer en vaker projecten en ervaringen uit.
- De bibliotheek is beter geïnformeerd over de taal- en leesprogramma's van de scholen.

Voorts wordt in dit verslag gemeld dat in alle consultatiebureaus in de provincie Groningen ouders tijdens het zesde consult (wanneer het kind zeven maanden oud is) wordt gewezen op het belang van taalontwikkeling en de rol van voorlezen daarin. Het consultatiebureau wijst op de

mogelijkheden van de bibliotheek en overhandigt een waardebon. Bij het consult rond 18 maanden wordt een en ander nog eens gedaan. Jaarlijks worden op deze wijze 12.000 kinderen benaderd.

De aanpak is uitgewerkt tot een model voor netwerken preventie laaggeletterdheid. In dit model wordt een netwerk beschreven als een infrastructuur, waarin de eerder genoemde organisaties deelnemen, alsmede organisaties als jeugdgezondheidszorg en jeugdhulpverlening. Het algemene doel is te komen tot een meer gestructureerd aanbod voor leesbevordering en tot een doorgaande leeslijn. De gemeente (of een gemeentelijk verband) is opdrachtgever en voert de regie; de bibliotheek is verantwoordelijk voor de uitvoering. Waar mogelijk wordt aangesloten bij een bestaande overleg- en/of samenwerkingsstructuur en in ieder geval is in het netwerk vertegenwoordigd: de bibliotheek en de gemeente, de scholen, voorschoolse voorzieningen en welzijnsinstellingen. Ook andere partijen kunnen deelnemen. Deelname is vrijwillig maar niet vrijblijvend.

Het model is een 'overdrachtsmodel'. De betreffende publicatie beoogt de op- en inrichting van netwerken elders te faciliteren. Daarnaast zijn andere middelen beschikbaar dankzij deze voorlopers, met name op het terrein van scholing. Voor de leidsters van de peuterspeelzalen en de kinderdagverblijven werd in Groningen en Drenthe de cursus Boekenwijzer aangeboden. Voor de deelnemers aan de leesbevorderingsnetwerken primair onderwijs werd een cursus Leescoördinator aangeboden in Groningen. Drenthe gebruikte de cursus Open Boek, dat in de loop van de tijd is aangepast aan de opgedane ervaringen. Voor de netwerkcoördinatoren ontwikkelde Drenthe een cursus 'voorzitten'. Ook werden nieuwe producten ontwikkeld zoals Leesvirusproject voor kinderen in groep 6. Het rapport van het GLP-project bevat ook een 'model schoolleesplan'.

Voor 2009 is in de begroting 80.000,- gereserveerd voor de vorming en versteviging van leesbevorderingsnetwerken. Hiervan wordt de te ontwikkelen brochure betaald, alsmede de inventarisaties en de inrichting van de 9 pilots.

Ontwikkeling en inrichting van het programma

In 2009 wordt allereerst gewerkt aan ondersteunende activiteiten. Medewerkers van Biblionet uit Noord-Nederland zijn gevraagd om een brochuretekst te maken, waarmee de kennis over, en ervaringen met, de succesvol opgezette leesbevorderingnetwerken in Groningen, Drenthe en Friesland kunnen worden overgedragen aan de zuidelijke provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland. De auteurs zijn vanaf de start nauw betrokken geweest bij de netwerken in het Noorden des lands en hebben eerder de publicatie *Van leesbevorderingsnetwerken naar netwerken preventie laaggeletterdheid* samengesteld.

De volgende stap is om – ook in 2009 – proeven te doen op 3 locaties per provincie - Zeeland, Limburg en Noord-Brabant. Allereerst wordt een inventarisatie gemaakt van de bestaande situatie in deze provincies. Dit gebeurt aan de hand van een reeds uitgewerkte vragenlijst. In het verlengde hiervan wordt een keuze gemaakt voor 3 pilots per provincie. Bibliotheken worden

geacht het voortouw te nemen bij de opbouw en het onderhouden van de leesbevorderingsnetwerken en organisaties als scholen, gemeenten, consultatiebureaus, kinderdagverblijven en peuterspeelzalen structureel te binden aan leesbevordering.

In het actuele programmaplan worden voor de selectie en opbouw van de pilots de volgende aanwijzingen gegeven:

- Het zal gaan om netwerken die ‘voldoende hoog’ zijn samengesteld of worden opgezet, dat wil zeggen: op directieniveau.
- Hiernaast moeten dan netwerken van uitvoerenden bestaan c.q. worden opgezet.
- Ook moet aandacht zijn voor interne (‘verticale’) netwerken binnen de bibliotheken, dat wil zeggen: een structureel lijntje tussen de directie en de uitvoerend bibliothecaris(sen). Hierdoor moeten de elementen van strategie en praktische uitvoering worden gewaarborgd.

Tot slot wordt gesteld dat het voor bibliotheken van groot belang is een plek te verwerven op de zogenaamde Lokale Educatieve Agenda (LEA). Dit zou het gemakkelijker kunnen maken om op strategisch en beleidsniveau goede verbindingen te krijgen met de gemeente en met scholen.

De uitvoeringsactiviteiten

De tekst van de nieuwe publicatie is in concept gereed. De publicatie heeft de titel *Handleiding voor de organisatie van leesbevorderingsnetwerken: kinderen meer, beter en met meer plezier laten lezen*. De concepttekst is geredigeerd in opdracht van Kunst van Lezen door deskundigen. De tekst is vooral gericht op uitvoerende bibliothecarissen die in staat moeten zijn om een netwerk rond primair onderwijs op te bouwen. Vanuit dit netwerk kan gericht gewerkt worden aan het inrichten van netwerken rond voorschoolse educatie en voortgezet onderwijs. Het voornemen is om in de loop van 2009 een afzonderlijke tekst te vervaardigen voor directies van bibliotheken, gericht op het oprichten van strategische beleidsnetwerken waaraan directies van instellingen en hogere vertegenwoordigers van overheden deelnemen. Ook wordt gewerkt aan een tekst gericht op de vorming van interne bibliotheeknetwerken waarin strategie en uitvoering samenkomen.

De programmaleider heeft inmiddels besloten om de inventarisatie van bestaande netwerken in Brabant uit te laten voeren door Cubiss, die hiertoe een offerte heeft uitgebracht. De inventarisatie in Zeeland wordt uitgevoerd door de Zeeuwse Bibliotheek op basis van het door Cubiss ontwikkelde interviewsript plus checklist. Voor de inventarisatie in Limburg wordt overlegd met Bibliotheekhuis Limburg om dezelfde procedure te volgen.

Van de 9 in te richten pilots zijn inmiddels 4 locaties bekend. Dat zijn de 4 basisbibliotheken Vlissingen, Middelburg, BibliOosterschelde en Zeeuws-Vlaanderen. De pilots zullen later dit jaar worden uitgevoerd door de betreffende PSO's in samenwerking met de ervaren mensen uit de noordelijke provincies en mensen die vanuit Kunst van Lezen worden betrokken. De selectie wordt voorbereid in de inventarisaties en moet daarna worden gemaakt. Dat geldt ook voor nadere afspraken over de uitvoering ervan.

Observaties

De ‘nulsituatie’ is helder. De programmaleiding is erin geslaagd om de bestaande expertise aan dit programmaonderdeel te binden. De visie van deze experts is dat het enerzijds van belang is om de kern van de ontwikkelde methodiek (uitgewerkt in de brochure) vast te houden:

- vraaggericht werken door de bibliotheken
- de analyse van leesplannen als basis
- de beleidscyclus als rode draad.

Anderzijds moet per locatie toch weer maatwerk worden geleverd. Dit laatste vraagt in hun ogen om ondernemerschap bij de plaatselijke bibliotheken. De brochure ondersteunt dit, maar het zal van belang zijn om heldere selectiecriteria te ontwikkelen voor de keuze van de pilots en om ook goede afspraken te hebben over de inrichting en uitvoering ervan, alsmede over de begeleiding hierbij door de ervaren vertegenwoordigers van de noordelijke provincies.

In het verlengde van de opstart van de pilots moet duidelijk worden uitgewerkt hoe de verdere uitbreiding – uitrol tot een landelijk dekkende voorziening – gestalte gaat krijgen. Voorts is het van belang voor de verdere inrichting van dit programmaonderdeel om een beoogd eindresultaat te formuleren.

Tot slot is waargenomen dat er nog geen concrete actie is gepland terzake van de organisatie van regionale bijeenkomsten ten dienste van deskundigheidsbevordering.

4. Vervolgmetingen

Hieronder doen we enkele voorstellen om bij de vervolgmetingen goed vergelijkbare gegevens te verzamelen over de implementatie van Kunst van Lezen. Bij elk onderdeel maken we onderscheid tussen kwalitatieve en kwantitatieve gegevens. Bij Boekstart doen we bovendien aanbevelingen voor effectonderzoek.

De opzet voor de vervolgmetingen zou, omwille van de vergelijkbaarheid van gegevens, in grote lijnen dezelfde aanpak als de nulmeting moeten volgen, met specifieke aandacht voor input, inrichting, uitvoering, output en bereik van het programma. Dat betekent ook dat de casestudies voortgezet zouden moeten worden, om de ontwikkelingen daar na de pilot te kunnen volgen. Daarnaast kunnen, waar uitbreiding plaatsvindt, additionele cases opgenomen worden.

1. Boekstart

Het verzamelen van kwalitatieve gegevens kan, evenals bij de nulmeting, gebeuren met behulp van interviews en documentanalyse. Het ligt voor de hand om grotendeels dezelfde sleutelfiguren te bevragen als bij de nulmeting. Voor zover nieuwe plannen zijn opgesteld binnen de casestudies, kunnen ook die geanalyseerd worden.

Voor de kwantitatieve gegevens is het zinvol om te werken met een format waarin deelnemende partijen een aantal bereikgegevens vastleggen. Alle deelnemende bibliotheken kunnen gegevens in het onderstaande format bijhouden ten behoeve van monitoring. De coördinator van Cubiss geeft aan dat de bibliotheken deze gegevens wel bijhouden, maar ten tijde van de gesprekken waren de gegevens nog niet allemaal beschikbaar. In volgende metingen kunnen de gegevens voor de nulmeting met terugwerkende kracht worden opgenomen.

Per casus

<i>(Naam bibliotheek)</i>	nulmeting	tussenmeting	eindmeting
Aantal geboorten in onderzoeksperiode			
Aantal verstuurd brieven			
Aantal opgehaalde Boekstartkoffers in onderzoeksperiode			
Aantal nieuwe leden n.a.v. ophalen koffer			
Aantal uitleningen aan de nieuwe leden			

In een landelijk overzicht kunnen ook gegevens over aantallen deelnemende provincies, gemeenten, etcetera opgenomen worden. Ook kunnen in het landelijk overzicht de gegevens van de cases geclusterd worden.

Landelijk

	Nulmeting	tussenmeting	eindmeting
Aantal deelnemende provincies	1		
Aantal deelnemende gemeenten	6		
Aantal deelnemende bibliotheken	5		
Aantal deelnemende consultatiebureaus	6		
GEGEVENS UIT DE CASES – TOTAAL			
Aantal geboorten in onderzoeksperiode	2634		
Aantal verstuurde brieven	(nog) niet bekend		
Aantal opgehaalde boekstartkoffers	(nog) niet bekend		
Aantal nieuwe leden n.a.v. ophalen koffer	(nog) niet bekend		
Aantal uitleningen aan nieuwe leden	(nog) niet bekend		

Een aspect dat niet in de plannen - en daarom ook niet in de monitor - is opgenomen is het effect van Boekstart op het gedrag van ouders. Zoals in paragraaf 1.1 wordt uitgelegd is Boekstart afkomstig uit Engeland. Langdurig onderzoek heeft daar een aantal resultaten aangetoond (zoals een toename van de aanschaf van kinderboeken en gebruik van de bibliotheek). Via de monitor van Kunst van Lezen krijgen we in beeld of de ouders van jonge kinderen inderdaad in grotere getale gebruik maken van de bibliotheek. Maar om meer inzicht te krijgen in de effecten is aanvullend onderzoek nodig. Ouders rechtstreeks bevragen over de stimulans die uitgaat van het Boekstartkoffertje en van de ontvangst en instructie in de bibliotheek, levert zinvolle informatie op. Zo is precies vast te stellen wat de bijdrage is van Boekstart aan het bibliotheekbezoek en het voorleesgedrag van ouders. Als Boekstart landelijk van start gaat is dat een uitgelezen moment om een longitudinale effectmeting op te zetten. Immers, als ouders, net als in de pilot, een brief met bon toegestuurd krijgen om hen naar de bibliotheek te lokken, is dit een kans om toegang te krijgen tot de ouders en hen later te vragen naar hun ervaringen. De bibliotheek weet vervolgens welke ouders zich met bon melden en lid worden en kan met een relatief geringe inspanning bijhouden hoe actief deze mensen hun bibliotheeklidmaatschap gebruiken.

2. Ondersteuning taal- en leesonderwijs

De kwalitatieve gegevens kunnen verzameld worden via documentanalyse (nieuwe plannen) en gesprekken met grotendeels dezelfde sleutelfiguren als in de nulmeting.

Voor het in kaart brengen van bereikgegevens kunnen de onderstaande formats gebruikt worden. Het format 'per casus' levert per school/casus de input voor een overzicht zoals dat bij het betreffende onderdeel hierboven in het rapport is opgenomen. Een dergelijk format is ook gebruikt voor het overzicht van de scholen in de vijf casestudies bij het betreffende onderdeel in het vorige hoofdstuk. Op het format 'landelijk bereik' worden de belangrijkste gegevens met betrekking tot deelname samengevoegd.

Per casus

<i>Naam school</i>	Nulmeting	tussenmeting	eindmeting
Aantal leerlingen			
Lid voor KvL			
Lid na aanvang KvL			
Leningen per maand voor KvL			
Leningen per maand in onderzoeksperiode			
Lenende leerlingen voor KvL			
Lenende leerlingen in onderzoeksperiode			

Landelijk bereik ondersteuning taal- en leesonderwijs

	Nulmeting	tussenmeting	eindmeting
Aantal deelnemende gebieden	5		
Aantal deelnemende bibliotheken	8		
Aantal deelnemende scholen	26		
Aantal bereikte leerlingen	4000		

3. Cultuurhistorische canon

De kwalitatieve gegevens kunnen verzameld worden door gesprekken met dezelfde sleutelfiguren. Het bereik van de canon-literatuurlijst kan met het onderstaande format beschreven worden.

Bezoekersaantallen literatuurlijst cultuurhistorische canon

Gemiddeld aantal bezoekers per dag	Nulmeting	Tussenmeting	Eindmeting
www.entoen.nu	2500		
www.leesplein.nl *)	(1200)		

*) Het verzamelen van deze gegevens bij deze heeft alleen zin als het mogelijk is om cijfers voor de bezoekers van het canon-gedeelte van de site te onderscheiden van het totaal aantal bezoekers. Ten tijde van de nulmeting bestond die mogelijkheid niet. Het hier opgenomen cijfer heeft betrekking op bezoekers van de totale site.

4. Netwerken leesbevordering

Kwalitatieve gegevens kunnen verder verzameld worden via gesprekken met sleutelfiguren over de onderwerpen die in de plannen zijn opgenomen. Naarmate de netwerken zich uitbreiden, kan het zinvol zijn om per provincie nieuwe respondenten te bevragen.

Als de kwalitatieve inventarisaties zijn afgerond, kunnen deze het uitgangspunt vormen van een kwantitatieve monitor. Deze kan op twee manieren worden uitgevoerd. De eerste is simpel:

- Per provincie wordt - door bevraging van de PSO-vertegenwoordiger - in de vervolgmetingen in kaart gebracht wat het aantal nieuwe leesbevorderingsnetwerken is en in hoeveel bestaande gevallen er sprake is van kwalitatieve versterking.

Per provincie, per meting in te vullen

	nulmeting	tussenmeting	eindmeting
Hoeveel netwerken leesbevordering zijn er in de provincie?			
In welke gemeenten zijn zij actief?			
Welke bestaande netwerken leesbevordering zijn in het achterliggende jaar versterkt?			
Waarop baseert u het oordeel bij vraag 3 (Het antwoord is aanleiding voor aanvullende telefonische bevraging.)			

Een alternatieve, tweede manier vraagt een omvangrijker dataverzameling en combineert kwantitatieve en kwalitatieve gegevens per netwerk:

- In aanvulling op het bovenstaande wordt een vragenlijst naar de nieuwe en bestaande netwerken gestuurd met vragen op de punten die hierboven als leidraad voor de casestudies zijn gegeven.

Opzet voor vragenlijst voor elk netwerk, per meting in te vullen

1. Welke partners zijn in het netwerk leesbevordering opgenomen? 2. Zijn er in het achterliggende jaar partners weggevallen? 3. Zijn er in het achterliggende jaar partners bijgekomen?	
4. Van welke partners neemt alleen de directie deel? 5. Van welke partners nemen alleen medewerkers deel? 6. Van welke partners nemen zowel directie als medewerkers deel?	

7. Heeft het netwerk een plaats op de Lokale Educatieve Agenda?	Ja/nee
8. Hoe beoordeelt u de mate van samenwerking met de partners in het netwerk?	5-puntsschaal van 'zeer goed' tot 'zeer slecht'
9. Springen sommige partners er in positieve zin uit wat betreft de samenwerkingsinzet?	Nee Ja, namelijk
10. Hoe beoordeelt u de geboden ondersteuning en de mogelijkheden voor scholing?	5-puntsschaal van 'zeer goed' tot 'zeer slecht'
11. Van welke ondersteuning maakt u gebruik?open vraag.....
12. Aan welke scholing neemt u deel?open vraag
13. Is een activiteitenprogramma vastgesteld?	Ja/nee
14. Wordt het activiteitenprogramma conform de planning uitgevoerd?	Ja/nee
15. Zijn er meetbare doelen voor het netwerk geformuleerd?	Ja/nee Bij ja: doelen opschrijven
<i>Per doel, indien 15 met ja is beantwoord</i>	
16. Is het doel bereikt?	Ja Nee

Bijlagen

Bronnen

Boekstart

Lijst van geïnterviewde personen:

- Adriaan Langendonk, landelijk coördinator Kunst van Lezen
- Albert Bull, coördinator Boekstartpilots, Cubiss
- Paulien Waterreus van Theek 5, bibliotheek Rijen
- Marloes Deijl van Theek 5, bibliotheek Raamsdonkveer
- Anette Janssen, bibliotheek 's-Hertogenbosch
- Ranko Coninx, gemeente Gilze en Rijen
- Monique Kolen, Thebe thuiszorg
- Marga Herman, Thuiszorg Vivend 's-Hertogenbosch

Schriftelijke bronnen

- Boekstart tussenrapportage 1-12-2008
- Boekstart tussenrapportage 1-02-2009

Ondersteuning taal- en leesonderwijs

Lijst van geïnterviewde personen:

- Adriaan Langendonk, landelijk coördinator Kunst van Lezen
- Lea Kessels, coördinator taalpilots-bibliotheken
- Inge van Spriel, basisschool Cleophas, Utrecht
- Pine Schuurmans, basisschool De Kameleon, Almere
- Marianne Bogaerts, basisschool De Wegwijzer, Heerlen
- Joost Luteijn, basisschool Het Kompas, Oost-Souburg
- Coosje Daling, basisschool De Planeet, Klazienaveen
- Nicolien de Pater, bibliotheek Utrecht
- Willy de Meij, bibliotheek Almere
- Marjan Swelsen, bibliotheek Heerlen
- Aaldert van der Willigen, bibliotheek Vlissingen
- Tineke Luchies, bibliotheek Emmen

Schriftelijke bronnen

- Tussenrapportage 'Stand van zaken faciliteren bibliotheken op taalachterstandscholen', 19 januari 2009.

Cultuurhistorische canon

Lijst van geïnterviewde personen:

- Adriaan Langendonk, landelijk coördinator Kunst van Lezen
- Hubert Slings, directeur stichting entoenu

- Wilma van der Pennen, Kunst van Lezen
- Myrna Vossen, VOB

Schriftelijke bron

- Van der Vegt, A-L, Kieft, M., Hoogeveen, K. & Grinten, M. van der, m.m.v. Haanstra, F. (2008), *De canon in het onderwijs. Een nulmeting*. Utrecht: Sardes/Oberon

Netwerken leesbevordering

Lijst van geïnterviewde personen:

- Adriaan Langendonk, landelijk coördinator Kunst van Lezen
- Gerard Meijer, Biblionet Drenthe
- Henk Pilon, Biblionet Groningen
- Jan Plooi, Cubiss
- Aaf Smits, Biblionet Groningen
- Christiaan Van Willenswaard, Stichting Lezen

Schriftelijke bronnen

- Eindrapport GLP, project gemeentelijke leesbevorderingplannen, G. Meijer, Biblionet Drenthe, 2005
- Lezers in het web: netwerken die de doorgaande leeslijn in de provincie Groningen tot stand brengen, Biblionet Groningen, oktober 2005
- Overdrachtsmodel: van leesbevorderingsnetwerken naar netwerken preventie laaggeletterdheid, H. Pilon & G. Meijer, Biblionet, mei 2008
- Rapportage Lezers in het web, Biblionet Groningen, 2007

Model samenwerkingsovereenkomst

Naam school _____

Bibliotheek _____

Het project ‘faciliteren bibliotheek binnen pilots taalachterstanden’ is een onderdeel van het programma Kunst van Lezen. Doelstelling van het project is het positief stimuleren van leesgedrag en leesprestaties van leerlingen. Binnen dit programma biedt bovengenoemde bibliotheek een dienstenpakket aan op bovengenoemde school. In overleg tussen school en bibliotheek zijn de volgende afspraken gemaakt:

Menskracht

De bibliotheek stelt voldoende gekwalificeerd personeel beschikbaar voor de begeleiding en uitvoering van het project. De bibliotheekmedewerker ondersteunt leerkrachten en begeleidt leerlingen bij leesbevorderingsactiviteiten.

Collectie

De bibliotheek saneert de aanwezige boekencollectie en adviseert de school bij de aanschaf van een aanvullende collectie. De school stelt hiervoor middelen beschikbaar c.q. verworft middelen voor het op peil brengen en houden van de collectie boeken binnen de school.

Ruimte

De school stelt voldoende ruimte beschikbaar voor de opstelling en presentatie van de collectie. Deze presentatie geschiedt zo mogelijk en bij voorkeur centraal. In overleg wordt meubilair en ander presentatiemateriaal aangeschaft, gefinancierd met middelen uit de projectsubsidie.

Scholing

De bibliotheek verzorgt scholing voor het team cq leden van het team over leesbevorderingsprogramma's en uitleensysteem. Ook wordt een cursus voor leescoördinator aangeboden.

Registratie

De bibliotheek biedt voor alle leerlingen een gratis abonnement, waarmee het leengedrag van de leerlingen kan worden bijgehouden. Dat geldt zowel binnen de school- als in de openbare bibliotheek.

Promotionele ondersteuning en leesvolgsysteem

De bibliotheek zorgt voor materialen die kinderen stimuleren tot lezen. Ook wordt er een (digitaal) leeslogboek aangeboden, dat gebruikt kan worden als leesvolgsysteem.

De pilotfase van dit project loopt gedurende een periode van twee schooljaren, te weten 2008-2009 en 2009-2010. Medewerkers en directie van bibliotheek en school zijn bereid tot samenwerking gedurende de pilotperiode en streven samen naar voortzetting van het project na de pilotperiode met inachtneming van de uitkomsten van de evaluatie aan het einde van het project.

Overzicht locaties ondersteuning taal- en leesonderwijs

HEERLEN

Coördinerende Bibliotheek:

Openbare bibliotheek Heerlen

Marjan Swelsen

Domeinspecialist Primair Onderwijs

Postbus 1

6400 AA Heerlen

speciale basisschool De Griffel

Heldevierlaan 6,

6415 SB Heerlen

Eikenderveld

Angelastraat 11

6411 TN Heerlen

Broederschool

Kerkraderweg 7

6416 CC Heerlen

De Wegwijzer

Mijnzetellaan 4

6412 EN Heerlen

Freinetschool OBS Piramide, locatie Zeswegen

p/a Mijnzetellaan 2

6412 EN Heerlen

OBS Theo Thijssen

Verschuurstraat 34

6415 EX Heerlen

ZEELAND

Coördinerende Bibliotheek:

Zeeuwse Bibliotheek

Postbus 8004

4330 EA Middelburg

Contactpersoon: Sjannie Mes-Meijs

Vlissingen 't Spui

Leni Beijer, Aaldert van Willigen

Spuistraat 6

4381 HR Vlissingen

School (2 vestigingen)

Het Kompas

Roerstraat 27 Molenweg 55

4388 RV Oost-Souburg 4388 NA Oost-Souburg

Zeeuws-Vlaanderen

Vestiging Terneuzen

Carien Lantsheer

Oostkant 1

4531 HA Terneuzen

Scholen

RKBS St. Willibrord

Begoniastraat 2

4537 SP Terneuzen

OBS De Piramide

Korte Kerkstraat 24

4531 CI Terneuzen

BibliOosterschelde

Catrien van Reekum

Coördinator leesplezier: Saskia den Otter

Openbare bibliotheek Goes

Oostwal 34

4461 JT Goes

Scholen

Franck van Borsseleschool

Westsingel 74

4454 AL Borssele

OBS Schengehof

Slotstraat 3

4458 BJ 's-Heer Arendskerke

OBS De Eendracht

Eendracht 3

4417 CA Hansweert

OBS De Schalm

Schoolstraat 3

4696 CK Stavenisse

Uitvoering bibliobussen
contactpersoon El Cornelissen
Zeeuwse Bibliotheek
Postbus 8004
4330 EA Middelburg

ALMERE

Bibliotheek Almere
Willy de Meij - van Ede
Medewerker Brede scholen,
Team Educatie
Bibliotheek Almere
Schrijverstraat 1
1315 HW Almere

Scholen

De Achtbaan
Dordrechtplein 2
1324 VC Almere

De Delta
Hoornstraat 1
1324 SH Almere

De Kameleon
Lingestraat 32-36
1316 CS Almere

De Kruidenwijzer
Rolklaverpad 30
1314 PE Almere

Waterlandschool
Amsterdamweg 11
1324 RL Almere

EMMEN

Bibliotheek Emmen
Tineke Fietjes, Tineke Luchies
Postbus 1019
7801 BA Emmen

Scholen
OBS de Planeet
Horizon 76
7891 CV Klazienaveen

OBS de Spil
Voeghoutenstraat 23
7891 LA Klazienaveen

OBS de Meent
Eerste Koppel-veenweg 2
7881 EG Emmercompascuum

OBS 't Koppel
Gedempte Achterdiep 9
7831 CJ Nieuw-Weerding

UTRECHT

Bibliotheek Stad Utrecht
Isolde Vega | Teamleider Team Activiteiten
Nicolien de Pater
Zwanenvechtlaan 4, 3554 GL Utrecht

Scholen
Marcusschool
Mayadreef 1
3563 XC Utrecht

Mattheusschool
Ghanadreef 2
3564 EK Utrecht

Jenaplanschool Cleophas
Winterboeidreef 6
3561 HX Utrecht

OBS Apollo 11
Ten Veldestraat 98
3454 EN De Meern

